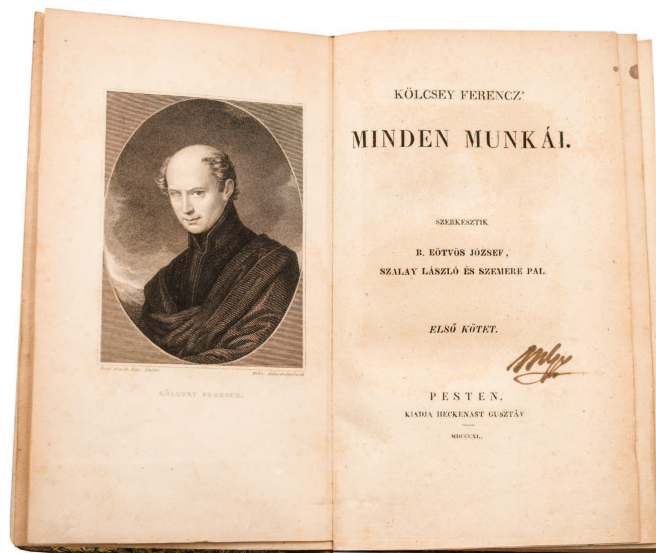

Kölcsey titka

KULIN FERENC

A címben szereplő *titok* szó talán félreértésre adhat okot. Sem eddig ismeretlen életrajzi adatoknak nem bukkantam a nyomára, sem olyan kallódó Kölcsey-kéziratok nem kerültek a birtokomba, amelyeknek alapján lényegesen árnyalni lehetne a *Hymnus* költőjéről kialakult képünket. Amikor *titokról* beszélek, nem valamiféle biográfiai vagy filológiai rejtély megfejtésére vállalkozom tehát. Arra keresem inkább a választ: mi lehet a magyarázata a Kölcsey-életmű oly különös, egyedülállóan mély és intenzív hatásának, amely nemcsak irodalmunkban, hanem a magyar politika történetében is nyomon követhető. Hiszen nemcsak arról van szó, hogy a *Hymnus* egységes érzelmi közösséggé volt képes kovácsolni a társadalmi, kulturális és felekezeti ellentétek önpusztító hatásától szenvedő nemzetet, hanem arról is, hogy Kölcsey politikai programja és politikusi szerepe egyaránt követendő mintaként szolgált az egymással szembenálló pártok képviselői számára. Ő volt az egyetlen, aki már életében is kikezdehetetlen tekintélyt vívott ki magának írásaival és szónoklataival, s aki a halála utáni élesen polarizálódó közéletben – mind Kossuth táborában, mind Széchenyi környezetében – az új generációnak is példaképe volt (Petőfi számára csakúgy, mint Eötvös Józsefnek.) Az alábbiakban ennek a kivételes egységteremtő erőnek a titkához próbálok közelebb férkőzni.

Egy rendkívüli személyiség hatásának titka nyilvánvalóan több tényezőben keresendő, s ezek között a tényezők között genetikai adottságok éppúgy szerepelnek, miként azok a kulturális sajátosságok, amelyek a kollektív lelki alkatot fejezik ki, s amelyek egy közösségben kijelölik a rendkívüli egyéniség lehetséges szerepköreit. A genetika tudományában járatlan lévén csak az utóbbi kérdéskörrel foglalkozom. Azt kell mindenekelőtt figyelembe vennünk, hogy Kölcsey gyermekkorának, ifjúságának évtizedei Európa-szerte megértették a modern kor minden bizonnyal legértékesebb vívmányának, az *autonóm individuum* eszméjének kultúratörténeti feltételeit. Azok a szellemi hatások, amelyek egyfelől a francia felvilágosodás és forradalmi ideológia (d' Holbach, Voltaire, Rousseau, stb.), másfelől a német idealista filozófia (Kant, Fichte, Schelling,) felől érték a magyar írástudó értelmiséget, kitüntetett pozíciót, világformáló képességet tulajdonítottak az emberi szubjektumnak. Azt azonban csak a magyar történelmi adottságokból érthetjük meg, hogy a kétféle világnézeti hatás köz-

(Szatmárcseke, Művelődési Ház, Kölcsey-emlékszoba, fotó: Orbán Domonkos)

az individuum szubjektív világa és az anyagi univerzum természeti és történelmi dimenziója között. Az előbbi mellőzhetőnek tekintette a transzcendenciát, s ezzel együtt a vallási értékeket, az utóbbi szkeptikusabban ítélte meg a világ radikális megváltoztatásának a lehetőségét, ezért a *cselekvés* (világi) céljával, irányával egyenrangú értékeknek tekintette a *cselekvő* ember „religiói érzelmeit”, illetőleg erkölcsi és intellektuális minőségét. Mindaz, amit Kölcsey költőként, bölcselőként és politikusként alkotott, érthetetlen lenne, ha nem látnánk mögötte ennek – a német idealizmusban gyökerező – szellemi inspirációnak a természetét.

Az egyéni hajlamok és a filozófiai hatások egymásba fonódása persze nem eredményezhetett volna olyan szuggesztív erejű szellemi teljesítményt, amilyené Kölcsey életműve vált, ha az nem lett volna összhangban a magyar értelmiség egyik letragikusabb sorsú nemzedékének történelmi tapasztalataival és helyzettudatából formálódó stratégiájával. Látnunk kell, hogy azok a világnézeti és történetfilozófiai axiómák, amelyek – ifjúkori stúdiumainak (Kölcsey Ferenc kiadatlan írásai) tanúsága szerint – már a 18 éves költőben megfogalmazódnak, egyfelől a Martinovics-féle mozgalom vérbefojtásának, másfelől a terrorba és imperializmusba torkolló francia forradalmi dinamikájá is), a német idealizmus bonyolultabb, átteleesebb kapcsolatot látott

(Szatmárcseke, Művelődési Ház, Kölcsey-emlékszoba, fotó: Orbán Domonkos)

Kölcsey bölcséleti tájékozódása annak a generációnak az útkereséséről szól, amelyik a francia felvilágosodás szellemi örökségéből igyekszik átmenteni annak észelvű világmagyarázatát és a közéleti cselekvésre ösztönző morális impulzusát, de az enciklopédisták mechanikus materializmusában, természettudományos racionalizmusában és a forradalom vezéralakjainak erőszakelvű ideológiájában már nem talál sem kielégítő magyarázatot, sem használható receptet kora léteproblémáira. Olyan kérdésekkel szembesül ez a nemzedék, amelyekre korszerű választ csak Kant kritikai filozófiája és Fichte *nagy tettekre* ösztönző morálbölcsellete tudott adni. Kölcsey titkához akkor

Johann Heinrich Stobbe (Doebler nyomán): Immanuel Kant, olajfestmény, 31 x 36,8 cm, 1791 (Duisburg)

juthatunk közelebb, ha megértjük, hogyan volt képes az európai szellemi kultúrának ezt az új minőségét elsajátítani, illetőleg lefordítani és továbbadni azt kortársai számára. S mivel – miként utaltunk már rá – a „titok” nyitja személyisége alkatában keresendő, próbáljunk bepillantani abba költői és tudósi fejlődése első korszakának felidézésével. Hadd idézzem itt fel egy korábbi elemzőm tanulságait!

Van az ifjú poétának egy töredékben maradt eszmefuttatása „*A poézisről*”, amely egyértelművé teszi szabadságképzetetének és költészet-felfogásának szétválaszthatatlanságát. A poézis lényege eszerint nem a versben (műalkotásban), hanem a lélek költői állapotában ragadható meg. (Kármán József ítézi, aki szerint „lehet sz poéta versírás nélkül is”). Az esztétikai élmény ilyen fokú szubjektivizálása elvileg a valóságtól

való elfordulás szélsőségesen romantikus kísérleteit is igazolhatná, Kölcseyt azonban – fiatalkori lírája, és e korszakából származó prózai megnyilatkozásainak tanúsága szerint – nem vonzza igazán ez a lehetőség. Egyszerre próbál elmenekülni a hétköznapok prózaiságának szorításából, s ugyanakkor hadakozni az ellen, hogy költői énjét a „lélekvesztő szentimentalizmus” légüres terébe ragadják a „tárgyaltal ideák”. Első költői korszakának (1808–1814) néhány darabja a szentimentális-romantikus elvágyódás jellegzetes kifejeződése (*Végnyugalom, A Sonetto, Választás, Az acatia, Géniusz száll* stb.), de ezek közelségében is olyan versek születnek többnyire, amelyek az érzelmesség divatjával és a szentimentális manírral való szakítás szándékát bizonyítják.

Íme, az uralkodó stílushatást elutasító költői gesztusok: „Testvére a bús bánatoknak / Ne jőj, ne jőj felém / S zajos tengerén álmaidnak / Ne hányjad lelkemet! Irtózva, csaknem elmerülve / Hánykódom abban én” (*A képzelethez*, 1808); „Istenasszony, fuss az égi pályán! / Nem nézem már sírva képedet.” (*A Holdhoz*, 1811); „Ideálnak [...] tündérvárán nem találunk / Méltó tárgyat többé lángjaim [...] Szűnj meg egyszer lélekvesztő bánat! / Szív, mért ingerlődd hasztalan? (Minden órád..., 1813) „Eltűnt az álom és üresen maradt / Titkos valókért lelkesedő keblem” (*Egykor homályos...*, 1813) „Mikor, mikor lesz, hogy [...] ez elszendergető démon kiszáll belőlem / S elő lepleten áll a tiszta emberiség?” (*Ideál*, 1813). Szó sincs arról, hogy Kölcsey érzéketlen lenne a születő romantika csábítása: a magába zárkózó lélek misztikus élményei vagy éppen a fantázia erejével elfojtott érzékiség lelki kalandjai iránt. Hiszen az idézett versek mind arról vallanak, hogy megérintették ezek a lehetőségek, csak hogy valami visszatartja attól, hogy önfeledten átadja magát nekik. S hogy mi ez a „valami”, számunkra ez most a legfontosabb kérdés! Ha tudniillik a lélek költői állapota a szubjektív szabadság/lehetőségek maximumát ígéri, akkor gyanakodnunk kell, hogy e lehetőség tu-

datos korlátozásának a költői mesterség titkainál mélyebb oka van.

Az *Andalgások* című költemény (1811) költészetünk történetében először keres magyarázatot arra: miért van az, hogy a magyar költő nem bocsátkozhat olyan önfeledt szellemi kalandokba, aminőkre szerencsésebb égtájak boldogabb poétái bármikor vállalkozhatnak. A huszonkilenc strófában adott válasz – prózára fordítva – így summázható: az önmagába zárkózó lélek csak akkor érheti el célját, a harmóniát, ha a szellemi univerzum, amibe felemelkedett, nem ellenpontja, nem tagadása, hanem természetes folytatása: része, kiegészítője annak a hétköznapi világnak, amit maga mögött hagyott. „Boldog, kinek szép hont adának / A sors örök törvényei / Hol géniusz szelíd nyomának / Láttatnak nyilván jelei” – ám mi nem lehetünk boldogok. Nem lehetünk, mert „Itten vérző honunk vidékin / Nyögő szél érvén kebléhez / Pusztult váraknak omladékin / A Múza búsan tévedez.” Az *Andalgások* költője nem azért esedezik, hogy a géniusz intésére feledni tudja „vérző honunk vidékét”, hanem azért, hogy „Vegyék fel ömlő hangjainkat / Kárpát kinyúló szirtjai”, s hogy „Berkeink, mint Széphalom virányi / Elysionná váljanak”. Ismét prózában: nem a hétköznapi világból való kiemelkedést, hanem a hétköznapiság felemelését tűzi ki céljául ez a költői magatartás. Ismétlem,

Anton Einsle festménye után, Johann Ender rajza után Karl August Schwegelburth: Kölcsey Ferenc, 1836-os acélmetszetből készült másolat, 1840 (Szatmárcseke, Művelődési Ház, Kölcsey-emlékszoba, fotó: Orbán Domonkos)

nem azért, mintha nem kívánná a magába zárkózó lélek extázisát, s nem is azért, mert ezt a tudatállapotot – öncélúsága miatt – morális megfontolásokból megveti; hanem azért, mert sem az eszméktől való lelkesültség állapotát, sem a képzelet korlátlan birodalmát nem tekinti méltó szabadság lehetőségnek. „Én sem tétlen a tavaszról, sem a Bastilleban a szabadságról, mint Rousseau, nem tudnék írni” – vallja Kazinczy (1812), egyértelművé téve, hogy itt nem pusztán alkati sajá-

határozott szemlélet- és stílusváltás első jelei a magyar költészetben. Hiszen ha az ideálvilágban való berendezkedés képessége az újklasszika sajátja volt, akkor a „titkos valók”-ból való kiábrándulás egy korszak érték- és stíluseszmenyének a tagadását is jelenti. De itt többről van szó! *Amikor a „vészes pályán” és a „szokatlan úton” elérhető/látéható szabadság magasabb rendű értéknek minősül, mint a szellem – akár érzéki, akár erkölcsi motívumú – harmóniaélménye, akkor már új minőségű öntudattal és új minőségű létszemlélettel van dolgunk.* S ez az az új minőség, amit romantikusnak, még pontosabban: a szabadság metafizikai és politikai eszméjének ötvözésére törekvő magyar romantika legjellemzőbb sajátosságának nevezhetünk. Hiszen reformkori költészetünk végtelen ellentétes fő irányainak oly gyakran érintkező, sőt egybefonódó hajtásai (egyfelől Vörösmarty orientalizmusáról, másfelől Petőfi politikai költészetéről van szó!) innen ágaznak el: a szabadság (korábban ismeretlen) külső lehetőségeinek realizálásáért önmaga (korábban ugyancsak ismeretlen) hajlamait, képességeit próbára tevő ember első, kockázatos kísérleteitől.

A magyar romantika – és a magyar liberalizmus – természetrajzára rá fogja nyomni a bélyegét keletkezésüknek sajátos története. Az a körülmény tudniillik, hogy a tudattörténeti feltételek kialakulásával nincsenek szinkronban a társadalom- és politikatörténet folyamatai. Kölcsey példáját idézve azt jelenti ez, hogy „Az edesen ömlő harmónia” már visszahozhatatlan, ám a „vészes pálya”, a „szokatlan út” még nem nyílik meg a költő előtt az 1810-es évek elején-közepén. Ez utóbbiakat – másfél évtizedes késéssel – majd a politikai szerep fogja kínálni, ám addig – a köztes állapotban – két lehetőség marad: ha a harmóniát nem is, de valami belső biztonságot, sztoikus nyugalmat megőrizni minden körülmények között, s közben – a depressziós reménytelenség és a „romantikus” küldetéstudat végletei között hanyódnak – konok elszántsággal készülni a „szokatlan útra”. „Erőt a férfiu lelkébe / Ne fogja szívét csüggedés / S öröm ha jön s szenvedés / Egyformán lépjen ellenébe” – írja az *Élet* című versében (1814), amikor a *Töredékek a vallásról* című első nagy történetbölcséleti munkáján dolgozik.

Mielőtt azonban nyomon követhetnénk Kölcsey szellemi fejlődését, melynek során fiatalkori pszichológiai szabadságfogalma magába olvasztja a jogi, az etikai, a közgazdaságtani és a politikai liberalizmus hatásait, vegyük közelebről szemügyre ezt a sajátos pszichológiai alapot. Nem az a döntő kérdés ugyanis, hogy ezek az eszmehatások milyen mértékben hatják majd át az életművet, hanem az, hogy egy koherens világkép szerves részeivé válnak-e, vagy megrekednek a korszerű ismeretek és a szellemi kalandok szintjén. S hogy így vagy úgy fog-e történni, azt nem az eszmék ereje, hanem a befogadó személyiség minősége dönti el. Nos, azok az önvallomások, amelyeket a fiatal költő a Kazinczyhoz és barátaihoz írott levelekbe rejt el, e személyiség-minőségre vonatkozólag közölnek becses adatokat. Íme, a vallomások! Kazinczy kérdésére ugyanis, hogy miért nem folytatta tanulmányait 18 éves kora után a debreceni kollégiumban, hiszen a tanulás mellett a tanítás lehetőségét is felajánlották neki, így válaszol: „Többet áldoztam én annak, hogy idegen kötelességektől ment lehessen, mintsem ezen szabadságnak a XVI. század minden tudományiért is felmondjak” (1812. január közepén). Csaknem egy esztendővel később ekként mentetgőzik a mester előtt, amiért – úgy érzi – nem tudta őt, váratlan látogatóját, kellő reputációval fogadni: „Azon körülállások, melyekbe a határok közé szorított gazdálkodás minden hozzám hasonló ifjú embert helyeztet (sic!), oly hideggé, oly önmagamtól különbözővé tettek, hogy Uram Bátyámnak együttlétemkor is nem érezhettem egész mértékben az örömet, melyet az ég váratlanul s a legjobb időben nyújtott, magamat unalmas szituációból kimenteni” (1813. május 22.). Amikor – ismét egy évvel később – Kazinczy nőülésre biztatja, így válaszol: „Sokan mondák nekem azt, amit Uram Bátyám mond. A férfiu ki érez magában erőt *többet tehetni, mint amit minden közember tehet*, keres magában és magán kívül nem ismert, s talán hamis Ideálokat, s álmoknak áldozza fel a napokat, melyekben az égnek minden boldogságát fogta volna bírhatni. Érzem, tudom én, mit kellene csinálnom, de ki magyarázhatja meg magát önmagának, midőn a jó órát, melyet önként, s nem keresetlen nyújt a sors, visszataszítja, s bizonytalan

(Szatmárcseke, Művelődési Ház, Kölcsey-emléksoba, fotó: Orbán Domonkos)

tosságról, hanem egy magartás-dilemma tudatos feloldásáról van szó. A költő tehát – aki hiába vágyakozik az Ideálra, mert „üresen marad / Titkos valókért lelkesedő keble(m)” (*Egykor homályos...*) – nem szabadságvágyát tagadja meg, amikor feledni igyekszik „múló álmait” (*Ideál*). Éppen ellenkezőleg: „a tompa nyugalomtól” (*Gyöngé kézzel*), a *hamis harmóniától* menekül, miután felismeri, hogy a poézis kínálta harmónia nem feltétlenül a szabadságvágy teljesülése. S ez a felismerés korszakos jelentőségű fordulatot készít elő. A *Gyöngé kézzel* című vers sóhaja: „Ó sors, futhatnék bár veszélyes pályát / Vérzenéd bár, ó sors szívemet” és a *Géniusz száll...* önbiztatása: „szállj királyi sasként égi pályán / Szárnyaidnak nyíl szokatlan út” már a szabadság lehetőségektől elválaszthatatlan *létkockázat* vállalásának készségéről tanúskodnak.

Korszakos jelentőségű fordulatra utalunk, s ez indoklást igényel. Ha pusztán irodalomtörténeti érdeklődéssel vizsgáltnánk az idézett verssorokat, akkor is meg kellene állapítanunk, hogy azok egy

jövendőnek dől elébe.” (1814. május 31.) Akár a múltat, akár a jelent meghatározó élettényekről („idegen kötelességek”, „önmagától különbözővé tévő „környülállások”), akár a jövőbe vetített sorslehetőségekről („az égnek minden boldogsága”) ítélkezik is, a megítélésnek, az elutasításnak egyetlen érve van, s ez mindegyik esetben ugyanaz: az önélményével, énképével, egyéniségtudatával való összeférhetetlenség. *Kivételes erejű én-élményről, minden karrier-szempontra maga alá rendelő identitásigényről van itt szó. Sok köze van ennek ahhoz a jelenséghez, amit a romantika én-kultuszaként, illetve a liberalizmus individualizmusaként szoktunk emlegetni, de nem azonos azzal.*

Mindegyik mögött kitapintható a rendi társadalomszerkezet bomlásának – vagy végleges szétesésének – az egyén létviszonyait megrázkódtató-összekuszáló, végeredményében atomizáló hatása, de e bomlásfolyamat ütemétől és mélységétől függően egymástól lényegesen eltérő társadalmi szereplehetőségek, s ezeknek megfelelő szemléletmodellek és – bármily furcsán hangzik is – *én-élménytípusok* jönnek létre. A robbanásszerű változások által közvetlenül, vagy közelről érintett társadalmi közegben (Franciaország, Anglia, német fejedelemségek) az egyén dönteni kényszerül: elfogadja-e az új szerepeket, s az azokkal járó újfajta identitásélményt, avagy szembe forduljon ezzel a kényszerrel. Ennek megfelelően itt egymást kizáró, éles ellentétekként ütköznek meg a változást igenlő *liberális* és a tradicionális létviszonyokért hadakozó *konzervatív* törekvések. A magyar társadalmat két hullámban is eléri ugyan a robbanás szele – először a forradalmi eszmék „beszivárgása”, majd a napóleoni háborúkban való fizikai részvétel tapasztalatai révén –, a magyar társadalomszerkezet átalakulása azonban csak lelassulva-késleltetve követi a nyugat-európai folyamatokat; természetes tehát, hogy itt a változásoknak az individuumot érintő hatásai is másképp működnek. E másság leglényegesebb sajátossága az, hogy itt nem a döntéskényszer, hanem *a kettős értékrendnek való egyidejű megfelelés parancsa* állítja az egyént olyan követelmények elé, amelyek szereptudata, én-élménye és identitásigénye felerősödéséhez vezetnek, és így a *liberális és konzervatív* hajlamai bonyolult kölcsönviszonyban hatnak egymásra. (Nem véletlen, hogy a költő halála évében, 1838-ban – miután a konzervatív-liberális reformpolitika veresége véglegesnek tűnik – az új liberális nemzedék orgánusaként induló Athenaeum Kölcsey szemléletének konzervatív elemeit teszi majd éles bíráló tárgyává.)

Ha van az egyénin túlmutató sajátosság a Kölcsey-alkat természetében, akkor az éppen ez a *kettős érték-kötődés*, ez az egyensúlyozási kényszer és készség, ez a nyitottság a végtelenen ellentétes sorslehetőségekre, ez az *erkölcsi normává emelkedett ambivalencia*. Persze nem valami ősi nemzetkarakterológiai adottság ez, hanem a modern kori magyar történelem ismétlődő léthelyzeteinek egy sajátos jellemtypusba sűrűsödött lenyomata. Ott van ez a kettősség Kölcsey pályájának minden szakaszán, s az életmű minden részletében. Amit költőként produkál, ellentétben áll esztétikai

ízlésével. Goetheért rajong, de verseire Schiller van nagyobb hatással (Szemere Pálhoz, 1813. június 25., Döbrentei Gáborhoz, 1813. november 15.) Állandóan elvagyódik lakhelyéről („Innen Pestre, Pestről Pozsonyba, s onnan Philadelphióba álmodozom...” – Kállay Ferenchez, 1814. december 17.), de ritkán és nehezen szánja el magát, hogy elhagyja otthonát. Van szerelme, s vonzza is az életforma, amit a házasság kínál, mégse nősiül, inkább „álmainak áldozza fel a napokat, melyeken az égnek minden boldogságát fogta volna bírhatni.” (Kazinczyhoz, 1814. május 31.) Szabadságvágya tartja vissza attól, hogy a családi élet szoros kötöttségét vállalja, mégis sokszor azért érzi magát boldogtalannak, mert „nincsenek kötelékei” (Kazinczyhoz, 1813. október 21. és 1814. május 31.). A meglévő kötöttségeket olykor úgy éli meg, mint a legsúlyosabb sorsterhet, ami megakadályozza abban, hogy hajlamai és tehetsége szerint éljen, ám kritikus

(Szatmárcseke, Művelődési Ház, Kölcsey-emlékszoja, fotó: Orbán Domonkos)

helyzetben a legnagyobb áldozatot is érzelmes odaadással és erkölcsi pátozszal vállalja rokonaiért (Szemere Pálhoz, 1827. szeptember 6.). Kritikusként lehetetlennek tartja, hogy „a szépek ideája [...] subjectiva lenne”, s makacs meggyőződése, hogy saját műbírálataiban „egyetemi elvek” szerint ítélkezett, de kiáll a „szabadreptű zsenik” jogáért, hogy az intézményszerű („egyetemi elvekre” hivatkozó) kritika önkényével szemben „sokszínű” irodalmi életet teremtsenek (Döbrentei Gáborhoz, 1816. április 12., Bajza Józsefhez, 1832. május 12.). Általában is idegenkedik az intézményszerű szellemi léttől, súlyos fenntartásait hangoztatva a szerveződő Akadémia ítélkező és irányító szerepével szemben (Bajza Józsefhez, 1832. május 12., Szemere Pálhoz, 1834. szeptember 21.), de megkísérti – és sokáig foglalkoztatja – a lehetőség, hogy a tudós társaság főtípkára legyen (Bártfay Lászlóhoz, 1834. június 8., 1834. június 29., Szemere Pálhoz, 1834. július 25.). Egész életművét az „organikus-evolucionalista” történet-szemlélet igazolására, az erőszak-alkalmazás erkölcsi abszurditásának és politikai célszerűtlenségének bizonyítására szenteli, költőként mégis felmagasztalja a „szent szabadság” oltárán „nemesen kifolyt vér”-t (*Rákos*, 1821). Leveleinek sokasága szerint többnyire a vidéki gazdálkodó életformában látja írói-tudósi karrierjének legfőbb akadályát, de eljut a felismerésig, hogy „itt a gleba mellett

Balkay Pál: *Allegória a Tudomány és a Szép Mesterségek Emlékeztetere*, olaj, vászon, 203,5 x 145 cm, 1820, felirat a kép középtáján sziklába vésvé: Tudományoknak és Szépmesterségeknek (Magyar Nemzeti Galéria)

kell maradnom, ha *életem legfőbb javát, a függetlenséget, a lehető polgári szabadságot elérni akarom*” (Kállay Ferenchez, 1814. december 17.).

Hezitáló-vívódó alkatának sorsdrámája az aktív, professzionista politikus szerephez való viszonyában teljesedik ki. Tucatnyi érvet fontolgat, melyekkel elháríthatná követti jelölését, de az elnyert tisztséget a legszentebb misszióknak tekinti. Megveti a taktikázást, a konspirációt mint „polgári alkotványunk szellemétől” idegen eszközöket, beszédei mégis zseniális taktikusnak mutatják, s azt sem utasítja el, hogy a főrendiek bevonják a kulisszák mögötti egyezkedésekbe.

Végül, miután kellő súlyú erkölcsi okot talál, amire hivatkozva megszabadíthatja magát a követség nyúgeitől, alig illeszkedik vissza megszokott életformájába, lázasan keresi az új lehetőséget, hogy visszatérhessen a pozsonyi diétára. Itt azonban már lényegesen többről van szó, mint egyéni hajlamok és általános elvek, s azok által kínált – egymással összehétközhetetlen – életforma-ideálok birkózásáról. Kölcsey tudja, hogy az „organikus országgyűlés” szereplőjeként történelemformáló események sodrásába került (Kende Zsigmondhoz, 1833. július 16.). Tudja, hogy „hiba történik, úgy lehet, százak múlva sem fogják jóvá tehetni”, s ezért a politikától való elvonulás a történelmi világból való kisodródás kockázatával jár. Ez a kockázat pedig nem egyeztethető össze Kölcseynek az individuális szabadságról alkotott felfogásával. Nem egyeztethető össze, mert *ebben a felfogásban – újra hangsúlyozom: – a szabadság metafizikai és történelmi dimenziója szétválaszthatatlan egymástól.*

Ebből a fajta létélményből, s az abból levezethető történet szemléletből logikusan következik az a gondolkodásmód, amely az egyszeri és esetleges („történetesen” formálódó) sorshelyzetek mögött egyetemes (metafizikai) törvényszerűségeket érzékel, amely tehát az individuum különös jegyeiben általános antropológiai adottságokat, a nemzeti história eseményeiben pedig világtörténelmi tendenciákat ismer fel. Ez a gondolkodásmód pedig éppúgy meghatározza Kölcseynek a transzcendenciáról alkotott felfogását, miként az intellektuális, a morális és az esztétikai értékekhez való viszonyát. Ezt írja *Töredékek a vallásról* című tanulmányában: „én azt, aki túltette magát a jó és rossz különbözőségének érzésén, nem mondom felvilágosodottnak; mert a főnek és szívnek felvilágosodása nem egyéb, hanem az emberi érte-

lemnek s az emberi érzéseknek a lehetséges pontig vitetett kimíveltetésök. [...] Van bennünk bizonyos érzelem, melyet *religiói érzelemnek* nevezhetnénk, mely szintúgy, mint a szépnek érzete különböző emberekben különböző mértékkel találkozik.”

Ha pedig az az individuum öncélja, hogy „a lehetséges pontig” *kimívelje* magát, s az – ember-voltából fakadó – rendeltetése, hogy, ha kell, önáldozat árán is (*Parainesis*) a közössége javára cselekedjék, nyilvánvaló, hogy az az egyén legmagasabb rendű feladata, s egyben boldogulásának legnagyobb esélye, hogy a két irányba mutató életprogramot egyensúlyban tartsa. A *nagy tettek* lehetőségének hiánya nem menti fel az embert önmaga *kimívelésének* (az önképzésnek) a kötelezettsége alól, ha viszont eljön a közérdekű cselekvés ideje, semmilyen öncélú életprogram nem állítható azzal szembe.

Azok a gondolatfutatok és sorsdiagnózisok, amelyeket az ifjú poéta leveleiből idéztem, s az a vallás- és morálbölcseleti alapvetés, amelyet a *Töredékek a vallásról* szerzője végzett el, nemcsak önmagukban segítenek megfejteni a Kölcsey-jelenség titkát, de azért is, mert azokban egy világképnek és egy életstratégiának az egész életművet/életpályát átható szellemi dinamikájára ismerhetünk. Miként utaltam már rá, az ifjú bölcseleti töredékes eszmeformái a *Parainesis*-ben állnak majd össze egységes gondolati rendszerré, ám ez a mű nemcsak kifejtett téziseiben, hanem megírásának indítékaiban is magában hordozza a titok megfejtésének kulcsát.

Ne felejtjük el, hogy ez a – többek által – szellemi végrendeletnek is nevezett erkölcsbölcseleti esszé akkor született, amikor egy drámai történelmi helyzet különös módon vetette fel az aktív, nyilvános politikai cselekvés kényszerű gyakorlásának és vállalhatatlan kockázatainak dilemmáját. A Kölcsey Kálmánnak címzett *Intelmek* valójában annak az országgyűlési ifjúságnak szóltak, amelyeknek élcsapata az 1832–36-os országgyűlés idején – Társalkodási Egyesület fedőnév alatt – egy forradalom kirobbantásának szándékával kezdett szervezkedni, s amelyik e szerveződések politikai vezéréül éppen a *Hymnus* költőjét, a szatmári követet szerette volna megnyerni. Kölcsey számára egy pillanatra sem volt kétséges, hogy a radikális politikai mozgalmat a háttérből a kancellária provokátorai irányítják, s hogy Bécs ördögi manipulációjának éppen az általa vezetett reformellenzék kompromittálása a voltaképpeni célja. A politikai programja iránti elkötelezettsége azt diktálja tehát, hogy óvja meg a fiatalokat az egzisztenciális öngyilkosságot jelentő s a reformpolitikát is bukásra ítéelő romantikus kalandtól, egyszerűen azonban nyerve meg őket a parlamentáris (alkotmányos) eszközökkel elérhető hosszú távú nemzetpolitikai céloknak. Ezek érdekében – személyes tekintélyének latba vetésével – olyan eszméket és eszményeket kell elfogadtatnia a fiatalabb nemzedék politikálni készülő képviselőivel, amelyek az önépítkezésben, s a „lehetséges pontig vitetett” *kimívelődés*ben mutatják fel a *nagy tettek*re való alkalmasság előfeltételét. Mert meg volt róla győződve, hogy nem elég pszichikailag készenlében lenni a cselekvésre: az igazi készenléti titka a felkészülés minőségében rejlik. Ennek a titoknak a megsejtése (sic!) és továbbadása – ez Kölcsey életművének el nem evülő öröksége.

Kallós Ede: Kölcsey Ferenc, terrakotta (Szatmárcseke, Művelődési Ház, Kölcsey-émlékszóba, foto: Orbán Domonkos)